

СТ А Н О В И Щ Е

за дисертационния труд на Енчо Тилев Тилев

на тема

Категориални и некатегориални значения в руската морфология (в съпоставка с български),

представен за

присъждане на образователната и научна степен ДОКТОР в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език).

Автор на становището: проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова,

научен ръководител на дисертанта

Дисертационният труд на Енчо Тилев Тилев е посветен на една от най-спорните теми в съвременното езикознание – на разбирането за категориалността в езиковите системи. Авторът предлага категориалните и некатегориални значения да се разглеждат като неразривно свързани семантични типове, от които за момента като по-интересен се очертава вторият. Това е свързано с общата насока в съвременната лингвистика да се преодолее механистичното разбиране на езика само като система от системи, като нещо нерушимо и непоклатимо. Движението в системите, възникването на нови семантични характеристики на морфологичните единици – това е една от най-привлекателните зони за научно наблюдение, защото е най-трудна за адекватно обяснение. Е. Тилев тръгва от традиционното деление на морфологичните единици като части на речта, но това е само отправният пункт в разработката. Тяхното описание от гледна точка на категориалността ни показва, че в живите езици ние оперираме с подвижни множества, имащи лабилни и размити граници.

Това, от своя страна, дава основание да се твърди, че „предмет на бъдещи изследвания могат да бъдат например теориите за частите на речта и лексикално-граматичните разреди, като се акцентира върху класификационните подходи, върху семантиката на класовете думи и т.н.“(10). Представеният в работата обзор на литературата по въпроса е достатъчно лаконичен в съответствие със съвременните изисквания за оформяне на дисертационните трудове, но в изложението прозира един втори фон на осведоменост, който мотивира правилния избор на теоретичните основи на изследването и това е, както може да се очаква, концепцията на А. В. Бондарко за нееднородността на некатегориалните значения, защото едни от тях са тясно свързани с категориалните, а други са изразени с лексикални средства и имат отношение към граматиката само във функционален план. И нещо, което е особено важно: Е. Тилев възприема виждането, че некатегориалната семантика се отнася към т.н. скрита граматика или към случаите на постепенни преходи от явната към скритата граматика (вж. 45).

Това виждане на дисертанта преминава като червена нишка през анализа на категориалните и некатегориални значения при именните части на речта и при глагола. Затова при анализа на съществителните се прави разлика между изследваните значения при имената с пълна числова парадигма и при имената с дефектна парадигма; при прилагателните се обръща особено внимание на елатива и декрипцията на некатегориалните значения се извършва през призмата на функционалната граматика. По същество тук се работи в рамките на процедурната семантика, защото в едно общо поле на наблюдение се срещат „сблъсъците“ на граматичните и семантичните същности, които са най-добрата илюстрация на изказаната от Н. Д. Арутюнова мисъл, че семантиката е по-силна от граматиката.

Категориалните и некатегориални отношения при числителните са особено трудни за наблюдение, защото самите числителни са нееднороден морфологичен клас и въпросът за тяхната специфика получава различни трактовки в отделните школи и направления. Общеизвестна истина е, че изследователските неудобства са много по-големи при множества със сложни морфотипологични и контенсивнотипологични характеристики, а такава точно е картината във всички славянски езици. Затова дисертантът избира правилния път да започне анализа си с въпроса за същността на числителните като част на речта и класификационните проблеми, свързани с нея. Самата тема за категориалните и некатегориалните отношения в сферата на числителното име е достатъчно обемна и може да служи като единствен въпрос на отделна сериозна дисертация. Енчо Тилев е съумял да ексцерпира от разработката на този въпрос най-интересното за поставената в дисертацията тема и да го представи в доста компактен вид. Не по-малко сложен е въпросът за местоименията и скритите зад тях значения. И не случайно дисертантът споделя мнението на Пол Гард, че граматиката се състои от два дяла – граматика на местоименията и граматика на неместоименията. При това може да се твърди, че по сложност тези два количествено неравновесни дяла са равновесни или почти равновесни. Това невидимо равновесие се получава именно от некатегориалността на огромни изразни масиви, твърде различни в конструктивно отношение в отделните езици, но с еднакви или почти еднакви потенциални възможности. Тук става въпрос за семантични потенции и рестрикции, които прекосяват граматичните постройки на езиците и преработват категориалните отношения в две противоположни посоки – стабилизация и дестабилизация, водещи до прояви на аналогия и дивергенция.

Глаголът е разположен на единия полюс на морфологичната ос и се уравновесява от другия полюс, зает от съществителното име. Относителното единство на морфологичната система предполага наличието на категориални и некатегориални отношения и на двата полюса. И в дисертацията това е показано много добре. А тъй като глаголът си има своята специфика, която според някои учени, например Л. Тениер, го поставя на върха на морфологичната пирамида, той е представен в дисертацията много обстойно и убедително като носител на категориални и некатегориални отношения. Затова е било необходимо въвеждането на понятието *лексико-граматична категория*, разграничаването на категориални и частни значения на темпоралните грамемии от една страна и некатегориални значения - от друга.

Работата е снабдена с умерено и съдържано разработено заключение, в което се подчертават най-важните изводи на дисертанта, макар че при едно по-внимателно четене се натъкваме на много други интересни и съществени факти и разсъждения. Подчертано е, че в много зони на руската морфологична система аналитизмът се проявява като тип некатегориалност. Тя е представена особено ярко при падежа на съществителните и е широко застъпена при степените за сравнение на прилагателните. „Подобна е ситуацията и при нумеративите, ...които...са единствена част на речта, при която проявите на некатегориалност осезаемо надвишават категориалните“ (306). Особено важна е констатацията, че „цялата прономинална система е пронизана от множество некатегориални отношения и категориални семантични нюанси“(307). И което според мене е най-ценно: Енчо Тилев твърди, че некатегориалните значения в езика са не по-малко релевантни от категориалните, а „некатегориалността е скрит (или не толкова скрит)

потенциал на езика, който може както свободно да се самоактивира, така и да бъде активиран от говорещата личност“ (307).

Дисертацията е самостоятелно изработен труд. Авторефератът напълно точно отразява нейните качества. Всичко изложено дотук ми дава основание да твърдя, че Енчо Тилев Тилев е достоен кандидат за образователната и научна степен *доктор* в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Славянски езици (Морфология на съвременния руски език). Обръщам се с молба към почитаемите членове на Научното жури да подкрепят с положителен вот неговата кандидатура.

30.04.2017.

Подпис:

(проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова)